

TÌM HIỂU QUAN NIỆM VỀ XÃ HỘI HỌC TẬP TẬP TRUNG VÀO PHÁT TRIỂN CON NGƯỜI

Phạm Minh Hạc*

Báo cáo Chính trị tại Đại hội IX Đảng Cộng sản Việt Nam (2001) đã đề ra cho toàn Đảng, toàn dân nhiệm vụ xây dựng xã hội học tập. Chúng ta tìm hiểu xem:

1. Sự ra đời và nội hàm của khái niệm xã hội học tập.

2. Tổ chức xã hội học tập như thế nào?

3. Xây dựng xã hội học tập ở Việt Nam.

1. Xã hội học tập là gì? Theo tài liệu Mác Smit (Mark K.Smith – người Anh) viết năm 2000 và 2002 “Lý thuyết và ngữ nghĩa của xã hội học tập” (XHHT), thì cuộc thảo luận về khái niệm XHHT bắt đầu từ năm 1972- năm Etga Phô (Edgarl Faure) viết trong cuốn “Học để tồn tại” như thế này:

“Nếu học tập là việc động chạm đến suốt đời con người, cả theo nghĩa thời gian cả theo nghĩa đa dạng và đối với mọi người trong xã hội, kể cả các nguồn lực xã hội, kinh tế và giáo dục, khi đó chúng ta phải đi xa hơn việc tháo dỡ tất cả các hệ thống giáo dục cho đến lúc nào đạt được tình trạng của một XHHT (Learning society)”. Như vậy là XHHT là mọi người học suốt đời, trong nhà trường và ngoài nhà trường.

“Học để tồn tại” (có người dịch là để làm người) đã trở thành một trong 4 cột trụ của giáo dục thế kỷ XXI- theo kết luận của Ủy ban Giác Đolor (Jacque DeLors).

Về khái niệm XHHT, nói chính xác hơn, là về lịch sử của khái niệm này, trước Etga Phô, có Đônan Son (Donald Schon) đã nói ba lần trong ba năm 1963, 1967, 1973 về ý tưởng cho rằng xã hội sắp tới sẽ có nhiều biến đổi rất nhanh, do đó nhu cầu học tập sẽ tăng lên hơn nhiều; sẽ không còn có tình hình ổn định lâu dài, mà luôn luôn đổi mới, chuyển đổi, do đó sẽ phải học để hiểu, để tác động, để điều hành các chuyển đổi đó: năng lực học tập phải trở thành một thuộc tính bản chất của mỗi người, ai cũng phải biết học suốt đời một cách thành thực. Hơn thế nữa, các thiết chế muốn luôn luôn chuyển đổi, cũng phải học tập luôn luôn. Đônan Son đã có một đóng góp lớn lao là đưa ra ý tưởng: các công ty, các phong trào xã hội và chính quyền đều phải là “các hệ thống học tập” (Learning System), và từ đây ông cùng với Crit Acgitis (Chris Argyris) đưa ra luận điểm quan trọng về “tổ chức học tập” (organizational learning).

Trong một cuốn sách công bố năm 1968 Rôbéc Hútchin (Robert M.Huchin) cũng đã khẳng định sự cần thiết tiến tới một “xã hội học tập” với hai lý do là người ta sẽ có nhiều thời gian nghỉ ngơi hơn và thế giới biến đổi nhanh. Ông cho rằng học tập là hồn của biến đổi (the heart of change) Ông quay lại tư tưởng cổ đại là không phải chỉ học vài giờ trong ngày ở một chỗ nào đó như lớp học, mà học tập là mục tiêu của xã hội.

* GS.TSKH., Viện Nghiên cứu Con người.

Nói đến đây chúng ta đều nhớ tới tổng kết của V.I. Lênin: giáo dục là một phạm trù lịch sử của loài người; loài người cùng tồn tại với phạm trù học tập – truyền thụ kinh nghiệm, tri thức từ người này sang người kia, từ thế hệ này sang thế hệ kia...

Toócten Husen (Torsten Husén) là một trong các tác giả đầu tiên nhắc đến tiến bộ kỹ thuật là một yếu tố quan trọng dẫn đến khái niệm XHHT, nhất là từ những năm 40 thế kỷ XX bắt đầu có phát minh điện tử hoá, rồi vi điện tử vào năm 70 và mạng năm 90 tạo ra cuộc cách mạng thông tin, thời đại thông tin – công nghệ điện tử viễn thông (ICT). Nhờ công nghệ này mà có một sự bùng nổ tri thức, sự sản sinh tri thức rất nhanh được gọi là “công nghệ tri thức” (Knowledge industry) trong đó có cả vấn đề truyền bá tri thức, truyền bá công nghệ đòi hỏi mọi người phải học liên tục. Ở phương Tây quá trình này diễn ra mạnh mẽ từ những năm 1960 và được gọi là cách mạng hoá quá trình thông báo tri thức. Sau này người ta đã đưa tư tưởng này gắn bó với tư tưởng học suốt đời, học liên tục, học không chính quy, học cho tất cả mọi người. Học tập là mục đích tự thân của mỗi người. Và như vậy sẽ đạt đỉnh cao mới trong quá trình dân chủ hoá giáo dục, nếu như trước phải từng bước, mà mỗi bước phải mất nhiều thập kỷ, để thực hiện xoá mù chữ, phổ cập giáo dục một bậc học trong một nước, thì nay trong thời đại công nghệ điện tử viễn thông đòi hỏi phải thực hiện dân chủ hoá liên tục rộng rãi việc giáo dục đến từng người. Qua giáo dục thực hiện sự hội tụ các xu thế nổi bật của thời đại: công nghệ, văn hoá, dân

chủ và quyền con người trong thế giới toàn cầu hoá, đi vào kinh tế tri thức.

Trong thời gian qua tôi đã có dịp trình bày vấn đề con người và văn hoá, kinh tế tri thức và giáo dục trong thời đại cách mạng thông tin, toàn cầu hoá. Hôm nay trong chủ đề XHHT một lần nữa phải nói tới vấn đề con người, vì nói đến học tập là nói tới từng con người học tập, tiếp thu, lĩnh hội, sử dụng tri thức. Trong XHHT học tập là một bộ phận cấu thành con người, một phẩm chất vốn có, tạo nên đời người. Trong XHHT không còn chia lứa tuổi ra: lứa tuổi trước khi đi học, lứa tuổi đi học, lứa tuổi lao động v.v... Từ dữ liệu đến thông tin, thành tri thức, và ngày nay nói tới thông thái, tức là tri thức phải được sử dụng vào trong từng hoàn cảnh cụ thể, giải quyết vấn đề đặt ra trong tình huống, đem lại sản phẩm, tạo ra hiệu quả có ích cho cuộc sống của bản thân, của mỗi người làm việc, của cộng đồng và xã hội. Học tập theo phương pháp giải quyết vấn đề. Học tập phải tạo nên năng lực giải quyết vấn đề. Năng lực của con người nhờ vậy được nhân lên, khả năng lựa chọn của con người được mở rộng ra, sự tồn tại của từng cá thể cùng với cộng đồng được cải thiện, con người được phát triển hơn.

Như vậy là XHHT là một xu thế mới trong phát triển của loài người ở thời kỳ hậu công nghiệp mà có người gọi là hậu hiện đại. Đó là đòi hỏi của cách mạng công nghệ và phát triển kinh tế, và cũng là đòi hỏi mới của sự phát triển con người bền vững trong thế kỷ mới. Trong tinh thần đó Risác Etoa (Richard Edwards) đưa ra định nghĩa mới về XHHT:

a) XHHT là một xã hội có học

(educated society), một xã hội bảo đảm tính tích cực công dân ở mọi người, bảo đảm tự do dân chủ và xã hội bình đẳng; bình đẳng nhất ở chỗ mọi người đều tự tạo cho mình khả năng tự học và tự học suốt đời; nhu cầu học tập, động cơ học tập là một nội lực quan trọng;

b) XHHT là một thị trường học tập, tạo cho mọi người có khả năng cạnh tranh kinh tế, một thị trường tạo cơ hội học tập cập nhật kỹ năng và trình độ (competence) của từng người với tư cách là người lao động;

c) XHHT tạo ra cho người học có phương pháp tiếp cận học tập đối với cuộc sống, tác động vào cách nghĩ, cách nhìn và lối sống thực tiễn của từng người-coi đây là một điều kiện cần thiết cho cuộc sống của con người trong thời hậu hiện đại là thời kỳ đầy biến động, đầy ngẫu nhiên, đầy hỗn tạp, và cũng là thời đại của hợp tác, giao lưu, phát triển. Biến đổi của thời đại kéo theo biến đổi cá thể con người: trong thời đại ngày nay con người phải tích cực hơn, trong đó tính tích cực xã hội được coi trọng hơn, kỹ năng lao động theo đội-khả năng hợp tác đòi hỏi phát triển hơn, thực sự làm chủ thể (agent) của mọi hoạt động của bản thân, từ hoạt động học tập đến hoạt động lao động sản xuất, mà ở đây với tư cách là sản phẩm của hoạt động học tập tri thức đóng vai trò ngày càng quan trọng trong hoạt động lao động, có khi chiếm đa phần (trên 50%) trong các yếu tố của sản xuất trong kinh tế tri thức. Chính vì vậy ngày nay khái niệm XHHT gắn liền với khái niệm *xã hội tri thức, xã hội thông tin*. Có thiên hướng thay thế khái niệm XHHT bằng xã hội tri thức,

xã hội thông tin.

Tại Hội nghị của UNESCO họp ở Giơnevơ tháng 12-2003 đã ghi trong Tuyên bố các nguyên tắc thực hiện xã hội thông tin: "... nhằm xây dựng một xã hội thông tin tập trung vào con người, bao quát và hướng tới phát triển một xã hội mà ai cũng có thể tạo ra, truy cập, sử dụng và chia sẻ thông tin và tri thức, giúp cho các cá nhân và cộng đồng và mọi người đạt được tiềm năng của mình để thúc đẩy sự phát triển bền vững và nâng cao chất lượng cuộc sống..."

XHHT, xã hội tri thức, xã hội thông tin đều đặt con người vào vị trí trung tâm, đều tập trung vào con người, tạo điều kiện cho con người phát triển bền vững và là điều kiện của mọi sự phát triển của kinh tế-xã hội.

d) XHHT gắn liền với ý tưởng xã hội hoá giáo dục- mọi người làm giáo dục và giáo dục cho mọi người.

2. Tổ chức XHHT như thế nào?

Từ những năm 1990 thế kỷ trước ở nước Anh đã có những tài liệu viết về việc xây dựng một XHHT, các con đường dẫn tới XHHT, tiến tới XHHT, đưa ra các dự án tổ chức XHHT, chiến dịch vì một XHHT; Hội đồng Nghiên cứu xã hội và kinh tế nước Anh đã đưa ra một chương trình nghiên cứu XHHT 1995-1999.

Chẳng hạn như năm 1995, Rôden (Rosell) cho ra một cuốn sách viết về dùng học tập để quản trị hành chính. Ông viết: chúng ta tăng cường năng lực cùng nhau học tập thì chúng ta sẽ tự quản được một cách hữu hiệu hơn; chúng ta có thể dùng thông tin và viễn thông và các công nghệ viễn thông, kết cấu hạ tầng thông tin mới để hỗ trợ tăng cường cố kết xã hội và XHHT... có thể

dùng kết cấu hạ tầng thông tin để làm các dịch vụ công, cũng như nâng cao tinh thần trách nhiệm, tính thận trọng trong công việc...

Trong thập kỷ cuối cùng của thế kỷ trước nước Anh đã thực hiện nhiều dự án phục vụ việc xây dựng XHHT, như:

- Dự án hỗ trợ trẻ từ sơ sinh đến 13 tuổi quận Encochac (Elkhart) đi học;

- XHHT điều phối dự án xây dựng các cộng đồng của thế kỷ XXI với các liên đoàn hỗ trợ kỹ năng lao động;

- XHHT sản xuất một bộ phim video phục vụ các nhà doanh nghiệp;

- XHHT thông báo trong 6 năm liên các thành tích học tập của học sinh quận Elcochac;

- Tăng cường thành lập các liên đoàn, câu lạc bộ, xêmine, bảo tàng, các đoàn thể... để chia sẻ tri thức, trao đổi kinh nghiệm, cải tiến quản lý xã hội, v.v.;

- Kêu gọi các nguồn lực cho giáo dục, trong nhà trường cũng như ngoài nhà trường, tăng cường cơ hội học tập cho tất cả mọi người;

- Khuyến khích ý tưởng vừa học vừa làm, chú ý cả mặt kinh tế lẫn mặt văn hoá của vừa học vừa làm;

- Coi trọng truyền hình như là một phương tiện học tập;

- Tiếp tục nghiên cứu để cách mạng hoá việc dạy và việc học.

Nước Anh đã đưa ra tiêu chí 71% nhân dân công nhận giá trị vô cùng to lớn và lợi ích của học tập là tiêu chí hình thành XHHT. Cũng đưa ra cả tiêu chí của một tổ chức trong phạm vi quốc gia và liên quốc gia. Tổ chức các chiến dịch học tập. Tăng cường nghiên cứu lý luận dạy và học, và đem lý luận này vào cuộc sống. Đặc biệt chú ý đến đề tài "học

tập và tiềm năng con người": động cơ nhu cầu học tập, tự tin vào kết quả học tập, phương pháp tích cực học tập, giáo dục và phát triển xã hội, đường học tập vừa là đường thẳng vừa là đường khúc khuỷu, gập gềnh, vừa là ý thức vừa là vô thức, trực giác (về vấn đề này tôi đã có dịp trình bày về đặc điểm tư duy của con người thời nay trong bài "Tâm nhìn chất lượng giáo dục"), nghiên cứu các rào cản-cả về mặt thần kinh, mặt xúc cảm tình cảm và mặt thể chất-đối với việc học, phải nghe người học, giải quyết mâu thuẫn giữa cá thể và tổ chức, v.v. Tóm lại, phải thay đổi rất nhiều quan niệm dạy và học. Trong đó rất đáng chú ý tới **phương pháp tiếp cận 9 bước đối với học tập sau đây**:

1. Tạo ra một môi trường an toàn-thúc đẩy động cơ học tập;
2. Giải toả cách nhìn tự ti đối với bản thân;
3. Lựa chọn phương pháp học tập thích hợp;
4. Định ra các kết quả tích cực;
5. Tìm ra các bước đạt tới các kết quả;
6. Thực hiện các bước đi;
7. Thường xuyên kiểm tra các kết quả đã đạt được;
8. Đạt các kết quả-xây dựng lòng tự tin, rút kinh nghiệm từ những thất bại;
9. Quay lại một quy trình mới.

Về phương tiện học tập, ngày nay trong XHHT có một phương tiện vô cùng thuận lợi mà từ xưa chưa bao giờ có-đó là học tập điện tử (e-learning). Có thể gọi đây là phương tiện lý tưởng, rút ngắn khoảng cách, gần như toàn bộ thư viện của toàn thế giới trong tay ta, chỉ cần có ý tưởng, có một trình độ nào đó, có cách học, có ngoại ngữ tương ứng, và tất nhiên là phải thích học... là có thể có

tài liệu, dữ liệu, thông tin trong tay, và tự ta tìm ra tri thức vận dụng vào công việc của ta. Học tập điện tử là một phương pháp tốt nhất thực hiện được tư tưởng học tập tích cực, người học thực sự là chủ thể của hoạt động học tập, đưa tri thức vào giải quyết vấn đề do cuộc sống đặt ra.

3. Xây dựng XHHT ở Việt Nam.

Như vậy, XHHT là một xã hội mọi người đều lấy học tập là một công việc thường xuyên, suốt đời, học trong nhà trường và ngoài nhà trường, chính quy và không chính quy, như là một phần không thể thiếu được của đời mình, lấy học tập là phương pháp tiếp cận (cách nhìn, cách xử lý) của cuộc sống, nhằm phát triển con người bền vững - động lực cho toàn bộ sự tiến bộ xã hội.

Với cách hiểu như vậy, XHHT không xa lạ với chúng ta. Đó là Truyền bá quốc ngữ (từ 1938); đó là Bình dân học vụ (từ 8-9-1945); đó là bổ túc văn hoá (từ 1956), và ngày nay là giáo dục thường xuyên (từ 1991), giáo dục cho mọi người (từ 1990), thập kỷ chống nạn mù chữ và phổ cập giáo dục tiểu học (1990-2000), thập kỷ phổ cập trung học cơ sở (2001-2010), với tư tưởng của Hội nghị lần thứ hai BCH Trung ương khoá VIII: “mù gì xoá nấy” – mù chữ thì học chữ, mù máy tính thì học máy tính (trên thế giới gọi là xoá mù số – digital literacy), mù khoa học phổ thông phục vụ sản xuất thì theo các lớp chuyên đề về sản xuất (trên thế giới gọi là xoá mù chức năng-Functional literacy), nhiều câu lạc bộ phổ biến kiến thức, v.v.

Về mặt tổ chức, như trên đã trình

bày, các nhà lý luận về XHHT đều đã chú ý tới, một ý tưởng hay phải có một tổ chức tốt để đưa ý tưởng đó vào cuộc sống, họ đã đề xuất “đơn vị tổ chức học tập”, “Trung tâm giáo dục cộng đồng”. UNESCO coi “trung tâm giáo dục cộng đồng” là một hình thức tổ chức mới, thích hợp với thôn xóm, xã phường, và đã khuyến cáo các nước tổ chức các trung tâm này. Tổ chức câu lạc bộ UNESCO Nhật Bản đã có một dự án xây dựng 30 trung tâm giáo dục cộng đồng ở Lai Châu, và đã hoàn tất vào năm 2003. Với tư tưởng này Trung tâm nghiên cứu giáo dục thường xuyên, Viện Khoa học giáo dục trong gần 10 năm qua đã cùng với tỉnh Thái Bình thử nghiệm và triển khai đến nay 100% số xã trong tỉnh đã có trung tâm giáo dục cộng đồng; đến nay cả nước đã có tới vài nghìn trung tâm; các trung tâm này hoạt động rất tốt, phát huy tác dụng rõ rệt, đang mở ra một giai đoạn phát triển mới, tích cực thực hiện Nghị quyết Đại hội IX “cả nước trở thành một xã hội học tập”.

Tài liệu tham khảo

1. Mark K.Smith. *Lý thuyết và nghệ thuật của XHHT*. Mạng Yahoo, 27.5.2004, tiếng Anh.
2. UNESCO. Hội thảo “*Hướng dẫn khung kinh tế tri thức ở Việt Nam*”. Hà Nội, 10-2004.
3. Phạm Minh Hạc. Từ Truyền bá quốc ngữ tới XHHT. Diễn văn đọc tại Lễ kỷ niệm 65 năm (1938-2003) thành lập Hội Truyền bá quốc ngữ.